

Rafał BIERYŁO

Międzydziedzinowa Szkoła Doktorska UW / WNPiSM UW, Polska
Interdisciplinary Doctoral School UW, Poland
ORCID: 0000-0001-7187-0300
e-mail: r.bierylo@uw.edu.pl

Nadia Gergało-Dąbek, *Dyskurs tożsamościowy Ukrainy po rewolucji godności przez pryzmat kwestii językowej, Lublin 2021, 121 s.*

Nadia Gergało-Dąbek, *Ukraine's identity discourse after the Revolution of Dignity through the linguistic issue, Lublin 2021, 121 p.*

This article is a review of the book 'Identity discourse of Ukraine after the Revolution of Dignity through the prism of the language issue' by Nadia Gergało-Dąbek. In the book under review, the author tackles the difficult language issue in Ukraine and its relation to the politics and society of the country. She starts from a theoretical approach concerning the issues of identity and nation in terms of contemporary social sciences and humanities, based on the notion of discourse and discursive narrative construction. Further on, the author addresses the areas of interpenetration of identity discourse concerning the language issue with politics and the public sphere in Ukraine. She also touches upon the issues of language change in the social sphere citing research and statistics. The work is an interesting and valuable item on the publishing market, especially for those interested in the issues discussed.

Keywords: Ukraine, Identity, Ukrainian Language, Discourse, Nation, National Policy, Postcolonial Studies

Artykuł jest recenzją książki *Dyskurs tożsamościowy Ukrainy po rewolucji godności przez pryzmat kwestii językowej* Nadii Gergało-Dąbek. W omawianej książce autorka podejmuje tematykę trudnej kwestii językowej w Ukrainie i jej relacji z polityką i społeczeństwem tego kraju. Wychodzi z podejścia teoretycznego dotyczącego zagadnień tożsamości i narodu w ujęciu współczesnych nauk społecznych i humanistycznych, bazujących na pojęciu dyskursu i dyskursywnego budowania narracji. Dalej autorka porusza obszary przenikania się dyskursu tożsamościowego dotyczącego kwestii językowej z polityką i sferą publiczną w Ukrainie. Porusza także kwestie zmian językowych w obszarze społecznym przytaczając

badania i statystyki. Praca jest ciekawą i wartościową pozycją na rynku wydawniczym, szczególnie dla osób zainteresowanych omawianymi zagadnieniami.

Słowa Kluczowe: Ukraina, tożsamość, język ukraiński, dyskurs, naród, polityka narodowa, studia pokolonialne

Zagadnienie tożsamości ukraińskiego narodu oraz zmian społecznych, kulturowych i politycznych, zwłaszcza we współczesnych kontekstach, przyciąga uwagę coraz większej ilości badaczy z Polski i Zagranicy¹. Wydarzenia Pomarańczowej Rewolucji, Rewolucji Godności, wybuch wojny w roku 2014 i pełnoskalowa inwazja Rosyjska w lutym 2022 postawiły Ukrainę w politycznym centrum Europy co naturalnie powoduje wzrost zainteresowania tymi zagadnieniami jako istotnymi dla zrozumienia mających miejsce procesów oraz dla prób przewidzenia ewentualnych kierunków zmian. Niebanalną dla badaczy jest także kwestia wpływu aspektów językowych rozumianych społecznie i pragmatycznie nie semiotycznie czy z perspektywy językoznawczej na tożsamość i ukraińską politykę wewnętrzną. Tę złożoną i wieloaspektową problematykę podjęła dość rozlegle Nadia Gergało-Dąbek w pracy *Dyskurs tożsamościowy Ukrainy po rewolucji godności przez pryzmat kwestii językowej*. Nadia Gergało-Dąbek jest adiunktem Centrum Europy Wschodniej UMCS, wcześniej była związana z projektem Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów. Książka została wydana przez wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w ramach serii „Prace Centrum Europy Wschodniej UMCS”.

W pracy autorka wychodzi z teoretycznych pozycji łączących zagadnienie tożsamości z jego aktualnym funkcjonowaniem w sferze politycznej. Omawiając we wstępie pozycje teoretyczne i wagę polityki tożsamościowej powołuje się między innymi na Francisa Fukuyame², Rogera Scrutona³, Annę Drabanek⁴ i Radosława Zenderowskiego⁵. Autorzy ci wskazują na pojęcie tożsamości, kluczowe dla

¹ Między innymi: O. Bertelsen, *Revolution and War in contemporary Ukraine: the challenge of change*, Stuttgart 2016; *Przemiany na Ukrainie po Euromajdanie*, red.: Hruszka-Kowalczyk L., Serwońska S., Szczecin 2022; *Three Revolutions: mobilization and change in contemporary Ukraine I: Theoretical aspects and analyses on religion, memory and identity*, red.: Kowal P., Reichardt I., Mink G., Reichardt A., Stuttgart 2019; *Tożsamość ukraińska wobec przemian XVII–XXI wieku*, red. Jakubowska-Krawczyk K., Nowacki A., Lublin 2017; *The battle for Ukrainian: A comparative perspective*, ed.: Flier M., Graziosi A., Harvard UP–Cambridge (MA) 2017.

² F. Fukuyama, *Tożsamość: Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*, Poznań 2018.

³ R. Scruton, *Słownik myśli politycznej*, Poznań 2002.

⁴ A. Drabanek, *Identity as identification in a situation of threat to cultural security* [in:] „Multicultural Studies”, N1, 2018.

⁵ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989–2004)*, Warszawa 2007.

rozumienia dzisiejszej polityki, a którego znaczenie wzrosło tylko z rozwojem rewolucji cyfrowej, zmianami w mobilności społecznej i tym samym delokalizacją przestrzeni wiejskich i miejskich. Drugim filarem teoretycznym z którego czerpie autorka jest pojęcie dyskursu. Choć podobnie jak w przypadku definiowania tożsamości, dyskurs wymyka się prostym opisom i stanowi trudność dla badacza – Nadia Gergało-Dąbek, czerpiąc z takich badaczy i teoretyków jak Michael Foucault⁶, Roland Barthes⁷, Pierre Bourdieu⁸, David Howarth⁹ czy Lech Nijakowski¹⁰ proponuje rozumienie dyskursu w kontekście omawianego zagadnienia jako

pisemne i/lub ustne wypowiedzi połączone w całość wspólnym mianownikiem – zagadnieniem ukraińskiej tożsamości narodowej, w których odzwierciedlone są poglądy i zapatrywania ich autorów i które poprzez znaczenie tematu wywierają mniejszy lub większy wpływ na społeczeństwo ukraińskie¹¹.

Te teoretyczne postawy autorki pozwalają jej na dalszą analizę tytułowego zagadnienia, przez najważniejszy jej zdaniem aspekt jakim jest kwestia językowa. Zgodnie zaś ze słowami samej autorki praca ma na celu odpowiedź na pytania

Jaki jest związek pomiędzy tożsamością narodową, konsolidacją społeczną a demokratyzacją? Jakie znaczenie ma język narodowy dla tożsamości ukraińskiej i z czego to wynika? Jak podział na tle językowym wpływa na postawy społeczne obywateli Ukrainy? Jakie miejsce zajmuje czynnik językowy w dyskusjach tożsamościowych? Jak zmieniło się postrzeganie przez społeczeństwo ukraińskie roli języka narodowego pod wpływem agresji rosyjskiej? W czym tkwi zagrożenie dla tożsamości ukraińskiej i co może być instrumentem konsolidacji? Jaki model polityki językowo-tożsamościowej może być gwarantem niepodległości państwa?¹².

W pierwszym rozdziale autorka omawia teoretyczne aspekty związane z definicją narodu, umiejscowieniem kwestii językowej w tym kontekście i przełożeniem obu tych kwestii na praktyczną politykę. W rozdziale tym w odwołaniu do klasyków

⁶ M. Foucault, *Słowa i rzeczy: Archeologia nauk humanistycznych*, Gdańsk 2007.

⁷ R. Barthes, *S/Z*, [w:] *Pisma*, t. 1, Warszawa 1999.

⁸ P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, Warszawa 2008.

⁹ D. Howarth, *Dyskurs*, Warszawa 2005.

¹⁰ L. Nijakowski, *Domeny Symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa 2006.

¹¹ N. Gergało-Dąbek, *Dyskurs Tożsamościowy Ukrainy po Rewolucji Godności przez pryzmat kwestii językowej*, Lublin s. 13.

¹² *Ibidem*, s. 14.

myśli o nacjonalizmie i narodzie takich jak Mark Waldenberg¹³, Benedict Anderson¹⁴, Ernst Gellner¹⁵ czy Michael Billig¹⁶ omówione zostają najważniejsze aspekty definicji narodu. Dalej następuje umiejscowienie języka w narodowym kontekście, jako nośnika treści i narzędzia do budowania tożsamości i poczucia wspólnoty w obrębie grupy. Ostatnim zagadnieniem poruszonym w rozdziale jest związek tożsamości narodowej z funkcjonowaniem współczesnego państwa. Autorka wskazuje w tym rozdziale na instrumentalizację narracji narodowej przez politykę, właśnie poprzez jej dyskursywny charakter w celu umocnienia przywiązania do państwa przez kształtowanie tożsamości narodowej, później zinternalizowanej przez jednostki żyjące w danym organizmie politycznym. Wskazuje też na kluczową rolę tożsamości narodowej w dzisiejszym systemie politycznym zogniskowanym wokół państw narodowych. Język w tak zarysowanym kontekście jest jej zdaniem spoiwem pozwalającym na sprawne funkcjonowanie instytucji potrzebnych do trwania danego kraju, tym samym urasta do rangi jednego z istotnych czynników państwowotwórczych i narodotwórczych.

Drugi rozdział poświęcony jest omówieniu historycznych uwarunkowań sytuacji w Ukrainie. Opisane w tym rozdziale są powody pojawienia się i długiego trwania języka rosyjskiego w centrum ukraińskiego życia społecznego a także charakterystyka jego miejsca w Ukrainie. Podjęta jest także kwestia postkolonialnej kondycji społeczeństwa ukraińskiego i wpływu kwestii językowej na postawy społeczno-polityczne. W rozdziale tym poruszona jest również kwestia zmian postaw względem kwestii narodowo-językowej po Rewolucji Godności z przywołaniem badań statystycznych. Autorka opisuje imperialne i kolonialne podejście Carskiej Rosji oraz ZSRR do kwestii językowej i narodowej na Ukrainie, omawiając pokrótce szczególne momenty historyczne mające najważniejsze znaczenie dla kondycji przedmajdanowej Ukrainy stawiającej ją w orbicie wpływów Rosji jako byłej metropolii i umiejscawiając ją we wspólnej przestrzeni kulturowo-językowo-informacyjnej. Dalej autorka dzieli Ukraińców na trzy zstępujące wgłąb grupy, pierwszą obejmującą wszystkich obywateli państwa, drugą – Ukraińców politycznych, przywiązanych do państwowości i niepodległości Ukrainy, jednak niekoniecznie mówiących po ukraińsku czy żyjących ukraińską kulturą oraz trzecią, najwęższą obejmującą świadomych Ukraińców przywiązanych do kultury, państwa i języka. Z tak zarysowanych grup wyszczególnia Ukraińców rosyjskojęzycznych i ukraińskojęzycznych i w dalszej części omawia stopień ich przywiązania do państwowości, obywatelskości i ukraińskości przed wydarzeniami Majdanu Niezależności. W ostatniej części wskazuje na zmiany w zakresie tożsamości po Rewolucji Godności – między innymi wzrost

¹³ M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.

¹⁴ B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone: Rozważanie o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997.

¹⁵ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 2009.

¹⁶ M. Billig, *Banal Nationalism*, London 1995.

deklaracji co do etnicznej ukraińskości nawet do poziomu 92%¹⁷. Wymienia także różne postaci kultury i polityki, które po 2014 przeszły częściowo, bądź całkowicie na język ukraiński wraz z ich komentarzami na ten temat¹⁸.

Rozdział trzeci dotyczy analizy dwóch wyszczególnionych przez Nadię Gergało-Dąbek postaw względem rozwoju Ukrainy i jej tożsamości a reprezentowanych jej zdaniem przez środowiska prezydentów Poroszenki i Zeleńskiego, traktowanych dalej jako reprezentanci tych środowisk. Pierwszy z nich ma prezentować bardziej radykalne, narodowe stronnictwo, na co wskazuje choćby jego hasło w wyborach 2019 roku „Armia. Język. Wiara.”¹⁹. Podczas gdy drugi jawi się jako liberał i człowiek, który kładzie nacisk na państwo nie na język czy kulturę jako aspekt konsolidujący wszystkich Ukraińców, także rosyjskojęzycznych, mówiąc, choćby w pierwszym noworocznym przemówieniu, fragmenty którego przytacza autorka, o większej wadze dobrze wyasfaltowanej ulicy niż jej nazwy²⁰, co zresztą spotkało się z ambiwalentnym odbiorem²¹. Nadia Gergało-Dąbek tym rozdziale odwołuje się właśnie także do głosów kontestujących tak zarysowaną dychotomię między innymi starających się o złożoną i bardziej kompleksową analizę intelektualistów Ukraińskich wymieniając choćby Wiktora Andrusiwa, Leonida Sztekela, Witalija Portnikowa Wołodymira Paniotto, Oksanę Zabuzko czy Mykołę Riabczuka oraz innych²² komentujących stanowiska obu prezydentów a także przyczyny porażki jednego a zwycięstwa drugiego z nich w tym wpływu mediów, przychylnych Zeleńskiemu. W rozdziale tym miejsce znajdują także wypowiedzi wyżej wymienionych odnośnie potencjalnych konsekwencji wyboru jednej lub drugiej drogi w rozwoju Ukrainy zarysowujące oś sporu odnośnie miejsca języka rosyjskiego i mniejszości rosyjskiej²³.

W czwartym rozdziale omówione zostają szanse i zagrożenia dla rozwoju ukraińskiej tożsamości kulturowej i roli języka w tym zakresie. Przeciwstawiony sobie jest „Russkij mir”, jako najważniejsze, kolonizacyjne zagrożenie Ukrainy oraz nowy projekt „Ukraińskiego świata” jaki autorka zauważa w koncepcjach ukraińskich intelektualistów, skłaniających się w stronę integracji Europejskiej. Autorka wskazuje na komunikaty płynące ze strony propagandy i polityków rosyjskich odbierające podmiotowość Ukrainie i głoszące nieistnienie narodu ukraińskiego a jedynie części „trójjedynego narodu rosyjskiego”²⁴ oraz przeciwstawione im koncepcje Ukrainy jako kraju cywilizacji europejskiej, poszanowania prawa i autonomii jednostki²⁵.

¹⁷ N. Gergało-Dąbek, *Op. cit.*, s. 46.

¹⁸ *Ibidem*, s. 48.

¹⁹ *Ibidem*, s. 58.

²⁰ *Ibidem*, s. 53.

²¹ *Ibidem*, s. 55.

²² *Ibidem*, s. 63–70.

²³ *Ibidem*, s. 70–75.

²⁴ *Ibidem*, s. 76–81.

²⁵ *Ibidem*, s. 80–87.

Dalej omówiona jest kwestia języka ukraińskiego jako potencjalnego instrumentu konsolidacji mieszkańców Ukrainy z państwem, ze szczególnym naciskiem na obszary związane z różnymi formami życia publicznego, funkcjonowania instytucji państwowych, zobowiązanych do używania języka państwowego oraz szkolnictwa²⁶. Autorka konceptualizuje także cztery modele polityki językowo-tożsamościowej jakie mogłoby zastosować państwo ukraińskie wobec problemu tożsamości rozpinając je wokół dwóch osi – wolności jednostki i tożsamości narodowej, omawia także potencjalne efekty danego podejścia, nie wskazując jednak na żadne rozwiązanie jako jedyne słuszne czy też właściwe²⁷. Wskazuje jednak na wzrost społecznego zrozumienia znaczenia języka ukraińskiego dla przetrwania i funkcjonowania państwa powołując się choćby na wspólne badania Fundacji Inicjatywy Demokratyczne oraz Centrum Razumkova²⁸.

Praca zawiera w sobie wiele odniesień do ukraińskich aktów prawnych, takich jak na przykład ustawa „O zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego”²⁹ różnorodnych statystyk i badań dotyczących języka, religijności czy przywiązania do państwa Ukraińców, jak choćby wymienione wyżej badania Centrum Razumkova i Fundacji Inicjatywy Demokratyczne czy choćby badania Kijowskiego międzynarodowego instytutu socjologii lub niebezpośrednio wskazane badania socjologicznej grupy Rating³⁰. Praca zawiera poza badaniami liczne wypowiedzi znaczących postaci ukraińskiego życia publicznego, także wymienionych wyżej, co nadaje jej swoistej oryginalności i dodatkowej wartości poznawczej. Zastrzeżenia w pracy mogą budzić zaproponowane w jej ostatnim rozdziale modele rozwoju polityki tożsamościowej, wychodzące poza obszar badawczy a uprawiające swoisty flirt z czynną polityką, choć ostatecznie Nadia Gergało-Dąbek unika jednoznacznego opowiedzenia się po którejś ze stron.

Podsumowując, praca Nadii Gergało-Dąbek *Dyskurs tożsamościowy Ukrainy po Rewolucji Godności przez pryzmat kwestii językowej* jest pozycją wartościową, przytaczającą w sposób przeglądowy zarówno podstawy teoretyczne zagadnienia tożsamości narodowej, budowania narodu i miejsca języka w tak ujętej problematyce jak i zarys kontekstu ukraińskiego wynikający z różnorodnych badań i rozpoznania autorki. Ze względu na przekrojowy charakter i niewielką objętość tekstu autorka podkreśla, że praca jest raczej zaproszeniem do dalszych badań niż próbą całościowego zamknięcia tego złożonego zagadnienia. Niemniej nie odbiera to pracy wartości i jest ona dobrą pozycją dla zainteresowanych tematem tożsamości narodu ukraińskiego.

²⁶ *Ibidem*, s. 90–91.

²⁷ *Ibidem*, s. 94–96.

²⁸ *Ibidem*, s. 97.

²⁹ *Про забезпечення функціонування української мови як державної*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2704-19#Text>, [24.02.2023].

³⁰ *Ibidem*, s. 46, 67, 97.

LITERATURA/REFERENCES

- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone: Rozważanie o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997.
- Barthes R., *S/Z [w:] Pisma*, t. 1, Warszawa 1999.
- Bertelsen O., *Revolution and War in contemporary Ukraine: the challenge of change*, Stuttgart 2016.
- Billig M., *Banal Nationalism*, London 1995.
- Bourdieu P., *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, Warszawa 2008.
- Drabanek A., *Identity as identification in a situation of threat to cultural security* [in:] „Multicultural Studies”, N1, 2018
- Flier M. et al., *The battle for Ukrainian: A comparative perspective*, ed.: Flier M., Graziosi A., Harvard UP–Cambridge (MA) 2017.
- Foucault M., *Słowa i rzeczy: Archeologia nauk humanistycznych*, Gdańsk 2007
- Fukuyama F., *Tożsamość: Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*, Poznań 2018.
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 2009.
- Gergało-Dąbek N., *Dyskurs Tożsamościowy Ukrainy po Rewolucji Godności przez pryzmat kwestii językowej*, Lublin 2021.
- Howarth D., *Dyskurs*, Warszawa 2005.
- Hruszka-Kowalczyk L. et al., *Przemiany na Ukrainie po Euromajdanie*, red.: Hruszka-Kowalczyk L., Serwońska S., Szczecin 2022.
- Jakubowska-Krawczyk K. et al., *Tożsamość ukraińska wobec przemian XVII–XXI wieku*, red.: Jakubowska-Krawczyk K., Nowacki A., Lublin 2017.
- Kowal P. et al., *Three Revolutions: mobilization and change in contemporary Ukraine I: Theoretical aspects and analyses on religion, memory and identity*, red.: Kowal P., Reichardt I., Mink G., Reichardt A., Stuttgart 2019.
- Nijakowski L., *Domeny Symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa 2006.
- Scruton R., *Słownik myśli politycznej*, Poznań 2002.
- Waldenberg M., *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.
- Zenderowski R., *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989–2004)*, Warszawa 2007.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2704-19#Text>, [24.02.2023].

Bieryło Rafał Andrzej – absolwent Antropologii Kulturowej w ramach Międzydziedzinowych Studiów Humanistycznych gdzie studiował również archeologię i filozofię. Obecnie doktoryzuje się w Międzydziedzinowej Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Warszawskiego w dziedzinie nauk o polityce z interdyscyplinarnym tematem obejmującym zagadnienia komunikacji politycznej tożsamości narodowej na Ukrainie. Zainteresowania naukowe obejmują komunikację polityczną, politykę, historię i tożsamość narodową Ukrainy i Białorusi, Dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego, filozofię polityki i tożsamości, antropologię religii, archeologię wczesnego średniowiecza, teorie nacjonal.